

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF FORMING THE FOUNDATIONS OF A GREEN ECONOMY: THE DIALECTICS OF NATURE AND SOCIETY, ENVIRONMENTAL JUSTICE, AND THE ETHICS OF RESPONSIBILITY

Gulomovna Khakimakhon Mukhiddinova

Senior Lecturer, Namangan State Technical University

E-mail: Kh.mukhiddinova@mail.ru

Science ID: FNM-0526-0113

Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: green economy, environmental thinking, sustainable development, philosophical analysis, environmental justice, noosphere, ethics of responsibility, nature–society dialectics, axiological transformation, intergenerational responsibility.

Received: 08.08.26

Accepted: 09.08.26

Published: 10.08.26

Abstract: This article analyzes the process of forming the foundations of a green economy not merely as a matter of economic, technological, or environmental modernization, but as a profound philosophical, axiological, and socio-ontological phenomenon. The essence of the green economy is explored in relation to the historical and philosophical transformation of human–nature relations, the reassessment of economic growth criteria, environmental justice, intergenerational responsibility, noospheric thinking, and the principles of sustainable development. The article presents analytical conclusions based on Uzbekistan’s Strategy for Transition to a Green Economy, the “Uzbekistan – 2030” Strategy, the approaches of international organizations to the green economy, and the conceptual views of such thinkers as V. I. Vernadsky, H. Jonas, A. Leopold, A. Naess, and A. Sen. The findings substantiate that the philosophical foundation of the green economy lies in understanding nature not as a mere collection of resources, but as an ontological condition of human existence, a domain of moral responsibility, and a criterion of social justice.

**YASHIL IQTISODIYOT ASOSLARINI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY
ASPEKTLARI: TABIAT-JAMIYAT DIALEKTIKASI, EKOLOGIK ADOLAT VA
MAS'ULIYAT ETIKASI**

Xakimaxon Gulomovna Muxiddinova

Namangan davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi

Kh.mukhiddinova@mail.ru

Ilmiy identifikatsiya raqami: FNM-0526-0113

Namangan, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, ekologik tafakkur, barqaror taraqqiyot, falsafiy tahlil, ekologik adolat, noosfera, mas'uliyat etikasi, tabiat–jamiyat dialektikasi, aksiologik transformatsiya, avlodlararo javobgarlik.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot asoslarini shakllantirish jarayoni faqat iqtisodiy, texnologik yoki ekologik modernizatsiya masalasi sifatida emas, balki chuqur falsafiy, aksiologik va ijtimoiy-ontologik hodisa sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda yashil iqtisodiyotning mohiyati inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning tarixiy-falsafiy o'zgarishi, iqtisodiy o'sish mezonlarining qayta baholanishi, ekologik adolat, avlodlararo mas'uliyat, noosferaviy tafakkur va barqaror taraqqiyot g'oyalari bilan bog'liq holda ochib beriladi. Maqolada O'zbekistonning "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi, "O'zbekiston — 2030" strategiyasi, xalqaro tashkilotlarning yashil iqtisodiyotga oid yondashuvlari, shuningdek, V.I. Vernadskiy, G. Jonas, A. Leopold, A. Naess, A. Sen kabi mutafakkirlarning konseptual qarashlari asosida tahliliy xulosalar ilgari suriladi. Tadqiqot natijasida yashil iqtisodiyotning falsafiy asosi tabiatni resurslar yig'indisi sifatida emas, balki insoniyat mavjudligining ontologik sharti, axloqiy mas'uliyat maydoni va ijtimoiy adolat mezoni sifatida anglashda namoyon bo'lishi asoslanadi.

**ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВ ЗЕЛЁНОЙ
ЭКОНОМИКИ: ДИАЛЕКТИКА ПРИРОДЫ И ОБЩЕСТВА, ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ
СПРАВЕДЛИВОСТЬ И ЭТИКА ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

Хакимохон Гуломовна Мухиддинова

Старший преподаватель

Наманганского государственного технического университета

E-mail: Kh.mukhiddinova@mail.ru

Научный идентификационный номер: FNM-0526-0113

Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: зелёная экономика, экологическое мышление, устойчивое развитие, философский анализ, экологическая справедливость, ноосфера, этика ответственности, диалектика природы и общества, аксиологическая трансформация, межпоколенческая ответственность.

Аннотация: В данной статье процесс формирования основ зелёной экономики анализируется не только как проблема экономической, технологической или экологической модернизации, но и как глубокое философское, аксиологическое и социально-онтологическое явление. Сущность зелёной экономики раскрывается во взаимосвязи с историко-философской трансформацией отношений между человеком и природой, переоценкой критериев экономического роста, экологической справедливостью, межпоколенческой ответственностью, ноосферным мышлением и идеями устойчивого развития. В статье выдвигаются аналитические выводы на основе Стратегии перехода Республики Узбекистан к «зелёной» экономике, Стратегии «Узбекистан — 2030», подходов международных организаций к зелёной экономике, а также концептуальных воззрений таких мыслителей, как В. И. Вернадский, Г. Йонас, А. Леопольд, А. Нэсс и А. Сен. По результатам исследования обосновывается, что философская основа зелёной экономики проявляется в понимании природы не как совокупности ресурсов, а как онтологического условия существования человечества, пространства нравственной ответственности и критерия социальной справедливости.

Kirish. XXI asr taraqqiyoti insoniyat oldiga shunday masalalarni qo‘ydiki, ularni faqat texnik-iqtisodiy yondashuv bilan hal etish yetarli emas. Iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning cheklanishi, suv tanqisligi, bioxilma-xillikning qisqarishi, urbanizatsiya bosimi, energiya xavfsizligi va ekologik tengsizlik kabi muammolar bugungi kunda iqtisodiyotning o‘zini ham, insonning tabiatga munosabatini ham qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda. Shu ma’noda yashil iqtisodiyot g‘oyasi oddiy iqtisodiy islohot yoki ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish dasturi emas, balki insoniyat sivilizatsiyasining qadriyatlar tizimini, ehtiyojlar madaniyatini, taraqqiyot mezonlarini va axloqiy javobgarlik chegaralarini qayta anglashga qaratilgan falsafiy burilishdir.

An’anaviy iqtisodiy tafakkur uzoq vaqt davomida tabiatni ishlab chiqarish uchun zarur bo‘lgan tashqi resurslar majmui sifatida talqin qildi. Bunday yondashuvda iqtisodiy o‘rish ko‘pincha yalpi ichki mahsulot, ishlab chiqarish hajmi, iste’mol darajasi va bozordagi faollik bilan

o'Ichandi. Ammo ekologik inqiroz shuni ko'rsatdiki, inson farovonligi faqat moddiy ishlab chiqarish ko'rsatkichlari bilan belgilanmaydi. U toza havo, xavfsiz suv, sog'lom tuproq, biologik muvozanat, ijtimoiy tenglik, ekologik xavfsizlik va kelajak avlodlar hayot imkoniyatlari bilan uzviy bog'liqdir. UNEP yashil iqtisodiyotni past uglerodli, resurslardan samarali foydalanadigan va ijtimoiy inklyuziv iqtisodiyot sifatida tavsiflaydi [4]. OECD yondashuvida esa yashil o'sish iqtisodiy o'sish va rivojlanishni davom ettirish bilan birga, tabiiy aktivlar inson farovonligi uchun zarur resurs va ekotizim xizmatlarini ta'minlab turishini kafolatlashga qaratilgan konsepsiya sifatida izohlanadi [5].

O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyot masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki mamlakat iqlim o'zgarishi, suv resurslari tanqisligi, cho'llanish, Orolbo'yi ekologik inqirozi, energiya samaradorligi va sanoat modernizatsiyasi kabi bir-biri bilan bog'liq murakkab jarayonlar chorrahasida turibdi. 2019-2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasida tuzilmaviy islohotlarga yashil iqtisodiyot tamoyillarini integratsiya qilish, ijtimoiy rivojlanish, issiqxona gazlari ajratmalarini kamaytirish hamda ekologik barqarorlikni ta'minlash asosiy maqsad sifatida belgilangan [1]. Keyingi bosqichda 2030-yilgacha yashil o'sishni ta'minlash dasturi orqali issiqxona gazlari intensivligini qisqartirish, qayta tiklanuvchi energiya quvvatlarini oshirish, energiya va suvdan foydalanish samaradorligini kuchaytirish, yashil maydonlarni kengaytirish kabi maqsadli ko'rsatkichlar mustahkamlandi [2]. "O'zbekiston – 2030" strategiyasida esa qayta tiklanuvchi energiya manbalarini 25 ming MVtga, ularning jami iste'moldagi ulushini 40 foizga yetkazish vazifasi belgilangan [3].

Shu nuqtayi nazardan, yashil iqtisodiyot asoslarini shakllantirish masalasi iqtisodiy siyosat, ekologik boshqaruv va innovatsion texnologiyalar bilan bir qatorda falsafiy tahlilni ham talab qiladi. Chunki har qanday iqtisodiy model ortida ma'lum inson konsepsiyasi, tabiat haqidagi tasavvur, qadriyatlar tizimi va kelajak haqidagi ijtimoiy ideal turadi. Agar an'anaviy sanoat paradigmasi insonni tabiat ustidan hukmron subyekt sifatida tasavvur qilgan bo'lsa, yashil iqtisodiyot paradigmasi insonni biosfera bilan uzviy aloqador, mas'uliyatli, cheklangan resurslar sharoitida ongli tanlov qilishga majbur bo'lgan mavjudot sifatida talqin etadi. Demak, yashil iqtisodiyotning falsafiy mohiyati ishlab chiqarish usullarini o'zgartirishdan ham kengroq bo'lib, insonning borliqdagi o'rnini, tabiatga munosabatini va taraqqiyot ma'nosini qayta belgilashdan iboratdir.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda yashil iqtisodiyot asoslarini shakllantirishning falsafiy aspektlarini ochib berish uchun dialektik, tizimli, aksiologik, komparativ va germeneytik tahlil usullaridan foydalanildi. Dialektik yondashuv inson va tabiat, iqtisodiy o'sish va ekologik cheklov, texnologik taraqqiyot va axloqiy mas'uliyat, milliy manfaat va global javobgarlik o'rtasidagi

ziddiyatlarni tahlil qilish imkonini berdi. Tizimli yondashuv yashil iqtisodiyotni alohida sektor yoki texnologik yo‘nalish sifatida emas, balki energetika, suv xo‘jaligi, qishloq xo‘jaligi, sanoat, ta‘lim, huquqiy boshqaruv va ijtimoiy madaniyatni birlashtiruvchi murakkab ijtimoiy-ekologik tizim sifatida ko‘rib chiqishga xizmat qildi.

Aksiologik tahlil yashil iqtisodiyotning qadriyatlar bilan bog‘liq mohiyatini ochishga qaratildi. Chunki ekologik muammolar, aslida, faqat tabiatdagi buzilishlar emas, balki inson ehtiyojlari, iste‘mol madaniyati, manfaatlar ierarxiyasi va mas‘uliyat chegaralaridagi nomutanosibliklarning ham natijasidir. Shu sababli tadqiqotda “foйда”, “taraqqiyot”, “farovonlik”, “ehtiyot”, “mas‘uliyat”, “adolat”, “kelajak avlodlar huquqi” kabi kategoriyalar falsafiy jihatdan sharhlendi. Komparativ yondashuv orqali O‘zbekistonning milliy strategik hujjatlari UNEP, OECD, Jahon banki va BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasidagi global yondashuvlar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Germenevtik usul esa strategik hujjatlar, xalqaro hisobotlar va falsafiy manbalardagi konseptual g‘oyalarni mazmunan talqin qilishga yordam berdi.

Tadqiqotning nazariy asosini O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga oid normativ-huquqiy hujjatlari, xalqaro tashkilotlarning konseptual materiallari hamda ekologik falsafa va ijtimoiy taraqqiyot nazariyasiga oid o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi manbalar tashkil etdi. Xususan, V.I. Vernadskiyning noosfera haqidagi qarashlari inson tafakkurining biosferaga ta‘sirini tushuntirishda, G. Jonasning mas‘uliyat etikasi texnologik sivilizatsiya sharoitida kelajak avlodlar oldidagi burchni asoslashda, A. Leopoldning “yer etikasi” tabiatni axloqiy hamjamiyat doirasida anglashda, A. Naessning chuqur ekologiya konsepsiyasi esa inson markazli dunyoqarashni tanqidiy qayta baholashda metodologik ahamiyatga ega bo‘ldi [8], [9], [10], [11].

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil iqtisodiyot asoslarini shakllantirishning eng muhim falsafiy jihatini inson va tabiat munosabatlarini ontologik jihatdan qayta talqin qilishdir. An‘anaviy sanoat tafakkurida tabiat inson faoliyatiga bo‘ysundiriladigan tashqi obyekt, ishlab chiqarish uchun xomashyo manbai va iqtisodiy foyda olish vositasi sifatida tushunilgan. Bunday yondashuv qisqa muddatli iqtisodiy manfaatlarni ustun qo‘yadi va tabiatning o‘z ichki muvozanati, tiklanish imkoniyati hamda tirik tizim sifatidagi mustaqil qadriyatini ikkinchi darajaga tushiradi. Yashil iqtisodiyot esa tabiatni faqat resurs emas, balki inson mavjudligining zaruriy sharti, ijtimoiy hayotning tabiiy asosi va kelajak avlodlar farovonligining ontologik poydevori sifatida tushunishni talab qiladi.

Bu yerda masala shunchaki “ko‘proq daraxt ekish”, “qayta tiklanuvchi energiyani oshirish” yoki “chiqindilarni kamaytirish” bilan cheklanmaydi. Albatta, bular yashil iqtisodiyotning zaruriy amaliy yo‘nalishlaridir. Ammo falsafiy nuqtayi nazardan qaralganda, ushbu amaliy choralar yanada chuqurroq dunyoqarash o‘zgarishining tashqi ifodasidir. Yashil iqtisodiyot shuni

anglatadiki, iqtisodiy faoliyat tabiat qonuniyatlaridan tashqarida emas, balki ularning ichida, ularga bog‘liq holda va ularni hisobga olgan holda mavjud bo‘ladi. Iqtisodiyot biosferadan mustaqil tizim emas; aksincha, u biosfera ichida shakllanadigan ijtimoiy almashinuv mexanizmidir. Shu sababli iqtisodiy samaradorlik ekologik barqarorlikdan ajratib qo‘yilsa, u uzoq muddatda o‘z asosini yemiradi.

Yashil iqtisodiyot falsafasida taraqqiyot mezonlari ham qayta baholanadi. Klassik iqtisodiy modelda taraqqiyot ko‘pincha ishlab chiqarishning o‘sishi, iste’molning kengayishi va bozor aylanmasining tezlashuvi bilan o‘lchangan. Biroq ekologik inqiroz shuni ko‘rsatmoqdaki, nazoratsiz o‘shish har doim ham inson farovonligini oshirmaydi. Ba’zan ishlab chiqarish hajmining ortishi havoning ifloslanishi, suv tanqisligi, tuproq degradatsiyasi, sog‘liq uchun xavflar va ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun yashil iqtisodiyot falsafasi taraqqiyotni miqdoriy o‘shishdan sifat jihatdan barqaror, adolatli va ekologik xavfsiz rivojlanish sari yo‘naltiradi. BMT Barqaror rivojlanish maqsadlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy o‘shishni ekologik degradatsiyadan ajratish vazifasi alohida ta’kidlanadi [12]. Bu esa yashil iqtisodiyotning nafaqat iqtisodiy, balki axloqiy va ijtimoiy mazmunga ega ekanini ko‘rsatadi.

Yashil iqtisodiyotning ikkinchi muhim falsafiy asosi aksiologik transformatsiyadir. Insoniyat tarixida tabiatga munosabat ko‘pincha foydalilik mezoni asosida shakllangan. Tabiat inson uchun foydali bo‘lsa qadrlangan, foyda bermasa e’tibordan chetda qolgan. Yashil iqtisodiyot esa qadriyatlar tizimida tub burilishni talab qiladi: tabiatning qadri faqat iqtisodiy foyda bilan emas, balki hayotni saqlash, muvozanatni ta’minlash, go‘zallik, sog‘lom muhit, madaniy xotira va avlodlar davomiyligi bilan ham belgilanadi. Shu jihatdan yashil iqtisodiyot ekologik madaniyat, bioetik tafakkur va ijtimoiy mas’uliyat bilan uzviy bog‘liqdir.

A. Leopoldning “yer etikasi” konsepsiyasida inson, tuproq, suv, o‘simlik va hayvonot olami yagona axloqiy hamjamiyat tarkibida talqin qilinadi [10]. Bu qarash yashil iqtisodiyot uchun muhim falsafiy asos beradi. Chunki agar tabiat faqat mulk yoki resurs sifatida ko‘rilsa, uni muhofaza qilish tashqi majburiyat bo‘lib qoladi; agar tabiat axloqiy hamjamiyatning tarkibiy qismi sifatida anglashilsa, uni asrash insoniy burchga aylanadi. Yashil iqtisodiyotning muvaffaqiyati ham aynan shu o‘zgarishga bog‘liq: ekologik talablar tashqaridan yuklangan cheklov emas, balki ichki qadriyat va madaniy ehtiyoj darajasiga ko‘tarilishi lozim.

G. Jonasning mas’uliyat etikasi yashil iqtisodiyotning yana bir muhim falsafiy tayanchidir. Jonas zamonaviy texnologik sivilizatsiya sharoitida inson harakatlarining oqibatlari oldingi davrlarga qaraganda ancha keng va uzoq muddatli bo‘lib qolganini ta’kidlaydi [9]. Bugungi energetika, sanoat, transport, qishloq xo‘jaligi va urbanizatsiya qarorlari faqat hozirgi avlod

hayotiga emas, balki kelajak avlodlar imkoniyatlariga ham ta'sir ko'rsatadi. Demak, yashil iqtisodiyot faqat bugungi ehtiyojlarni qondirish mexanizmi emas, balki kelajak avlodlar huquqlarini oldindan e'tirof etuvchi axloqiy-siyosiy tizimdir. Bu yerda "mas'uliyat" kategoriyasi iqtisodiy samaradorlikdan yuqoriroq falsafiy maqom kasb etadi.

O'zbekiston sharoitida bu mas'uliyat yanada aniq ko'rinadi. Jahon bankining O'zbekiston bo'yicha iqlim va rivojlanish hisobotida mamlakat dunyodagi energiya va resurslardan intensiv foydalanadigan davlatlardan biri ekani, iqlim o'zgarishi xavflari — suv tanqisligi, qurg'oqchilik, ekstremal issiqlik, chang bo'ronlari va Orol dengizi ekologik fojiasi oqibatlari — aholi farovonligi hamda iqtisodiy o'sish istiqbollari jiddiy ta'sir qilishi mumkinligi qayd etiladi [6]. Demak, yashil iqtisodiyot O'zbekiston uchun tashqi modaga ergashish emas, balki milliy xavfsizlik, ijtimoiy barqarorlik va inson kapitalini asrash zaruratidir. Bu jarayonning falsafiy mohiyati shundaki, jamiyat o'z taraqqiyotini tabiat imkoniyatlari bilan muvofiqlashtirmas ekan, iqtisodiy modernizatsiya uzoq muddatli barqarorlikni kafolatlay olmaydi.

V.I. Vernadskiyning biosfera va noosfera haqidagi qarashlari ham yashil iqtisodiyot mohiyatini tushunishda alohida ahamiyatga ega. Vernadskiy inson aqli, ilmiy tafakkuri va mehnati biosferaning rivojlanishida geologik kuchga aylanishini asoslagan [8]. Bu g'oya bugungi ekologik sharoitda yanada dolzarbdir. Insoniyat endi tabiatga tashqi kuzatuvchi yoki undan mustaqil foydalanuvchi emas; u biosfera jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadigan kuchdir. Shunday ekan, inson tafakkuri biosferani buzuvchi omil emas, balki uni ongli ravishda muvozanatlashtiruvchi noosferaviy kuchga aylanishi zarur. Yashil iqtisodiyot aynan noosferaviy tafakkurning amaliy-iqtisodiy shakli sifatida namoyon bo'ladi: u ilm-fan, texnologiya, axloq va boshqaruvni tabiat bilan uyg'unlashtirishga intiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, yashil iqtisodiyot asoslarini shakllantirishda ekologik adolat masalasi markaziy o'rin tutadi. Ekologik muammolar hamma qatlamlarga bir xil ta'sir qilmaydi. Iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi, havoning ifloslanishi yoki yer degradatsiyasi ko'pincha ijtimoiy jihatdan zaif guruhlariga kuchliroq ta'sir qiladi. Shu bois yashil iqtisodiyot faqat "toza texnologiyalar" dasturi bo'lib qolmasligi, balki ijtimoiy inklyuzivlikni ham o'z ichiga olishi kerak. UNEP ta'rifida yashil iqtisodiyotning ijtimoiy inklyuzivlik bilan bog'lanishi bejiz emas [4]. A. Senning rivojlanish haqidagi yondashuvida taraqqiyot inson erkinliklari va real imkoniyatlarini kengaytirish jarayoni sifatida tushuntiriladi [13]. Shundan kelib chiqib, yashil iqtisodiyot ham aholining barcha qatlamlari uchun sog'lom muhit, energiyadan foydalanish imkoniyati, ekologik xavfsizlik va munosib hayot sharoitlarini yaratishga xizmat qilishi lozim.

O'zbekistonning yashil iqtisodiyot strategiyasida ta'lim, kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash masalasiga alohida e'tibor qaratilgani ham ushbu jarayonning falsafiy-madaniy asosini

ko'rsatadi [1]. Chunki yashil iqtisodiyot faqat hukumat qarorlari yoki investitsiya loyihalari orqali shakllanmaydi. U, avvalo, inson ongida, kundalik xulq-atvorda, iste'mol madaniyatida, kasbiy mas'uliyatda va ijtimoiy qadriyatlarda qaror topishi kerak. Agar jamiyatda ekologik mas'uliyat madaniyati shakllanmasa, eng zamonaviy texnologiyalar ham kutilgan natijani bermaydi. Masalan, energiya tejankor texnologiya joriy qilinishi mumkin, ammo iste'molchi ongida tejankorlik qadriyati shakllanmasa, resurs isrofi davom etadi. Suv tejovchi texnologiyalar kengaytirilishi mumkin, ammo suvni qadrlash madaniyati bo'lmasa, barqaror natijaga erishish qiyinlashadi. Demak, yashil iqtisodiyotning poydevori nafaqat texnik infratuzilma, balki ekologik ong va axloqiy mas'uliyatdir.

Yashil iqtisodiyot falsafiy jihatdan inson ehtiyojlari muammosini ham qayta ko'rib chiqadi. Zamonaviy iste'mol jamiyati inson baxtini ko'pincha ko'proq xarid qilish, ko'proq foydalanish va ko'proq egalik qilish bilan bog'laydi. Ammo ekologik cheklangan dunyoda bunday yondashuv barqaror bo'la olmaydi. Yashil iqtisodiyot ehtiyojlarni rad etmaydi, balki ularni oqilona, me'yorli va mas'uliyatli shaklda qondirishni taklif etadi. Bu jihatdan u Sharq falsafasidagi me'yor, qanoat, uyg'unlik, tabiatga hurmat kabi qadriyatlar bilan hamohangdir. O'zbek xalqining an'anaviy hayot tarzida yer, suv, non, daraxt, tabiat ne'matlari va rizq tushunchalariga hurmat bilan munosabatda bo'lish qadimdan mavjud bo'lgan. Yashil iqtisodiyot ana shu milliy-aksiologik merosni zamonaviy ilmiy-texnologik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyot asoslarini shakllantirishda uch darajali falsafiy model muhim ahamiyatga ega. Birinchi daraja — ontologik daraja bo'lib, unda tabiat inson mavjudligining tashqi sharti emas, balki uning hayotiy borlig'i bilan uzviy bog'liq tizim sifatida anglanadi. Ikkinchi daraja — aksiologik daraja bo'lib, unda foyda, samaradorlik va o'sish qadriyatlari ekologik xavfsizlik, adolat, mas'uliyat va avlodlar davomiyligi bilan muvozanatlashtiriladi. Uchinchi daraja – institutsional-amaliy daraja bo'lib, unda mazkur qadriyatlar huquqiy hujjatlar, strategiyalar, ta'lim tizimi, iqtisodiy rag'batlar, innovatsiyalar va jamoatchilik ishtiroki orqali hayotga tatbiq etiladi. Shu uch daraja bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona tizim sifatida amal qilgandagina yashil iqtisodiyot real ijtimoiy kuchga aylanadi.

Muhokama. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi atrofidagi falsafiy muhokamalarning markazida "o'sish" va "chegara" o'rtasidagi ziddiyat turadi. Bir tomondan, rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiy o'sish, sanoatlashuv, infratuzilma, bandlik va aholi farovonligini oshirishga muhtoj. Ikkinchi tomondan, tabiiy resurslar cheklangan, ekologik tizimlar esa cheksiz bosimni ko'tara olmaydi. Demak, asosiy masala iqtisodiy o'sishni to'xtatish yoki tabiatni mutlaq saqlab qolish emas, balki o'sishning mazmunini, usulini va maqsadini o'zgartirishdir. Yashil iqtisodiyot

ana shu ziddiyatga muvozanatli javob berishga urinadi: u iqtisodiy taraqqiyotni inkor qilmaydi, lekin uni ekologik mas'uliyat va ijtimoiy adolat bilan chegaralaydi.

Shu bilan birga, yashil iqtisodiyotga nisbatan tanqidiy yondashuv ham zarur. Ba'zi hollarda yashil iqtisodiyot faqat texnologik modernizatsiya yoki bozor mexanizmlarining ekologik shakli sifatida talqin qilinadi. Bunday tor yondashuv "yashil niqob" yoki "greenwashing" xavfini keltirib chiqaradi: ya'ni tashqi tomondan ekologik ko'ringan, ammo aslida iste'molchilik, resurs isrofi va ijtimoiy tengsizlikni saqlab qoladigan amaliyotlar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun yashil iqtisodiyot falsafiy jihatdan tanqidiy tafakkurga tayanishi kerak. U texnologiyani mutlaq najot vositasi sifatida emas, balki axloqiy boshqaruv, ijtimoiy nazorat va qadriyatlar o'zgarishi bilan uyg'unlashgan vosita sifatida ko'rishi lozim.

A. Naessning chuqur ekologiya yondashuvi bu borada muhim nazariy ogohlantirish beradi. Chuqur ekologiya insonni tabiat markaziga qo'yuvchi tor antropotsentrik qarashni tanqid qiladi va barcha tirik tizimlarning o'zaro bog'liqligini e'tirof etishga chaqiradi [11]. Biroq yashil iqtisodiyot amaliy siyosat sifatida mutlaq ekotsentrizmga ham, mutlaq antropotsentrizmga ham to'liq tayanolmaydi. Chunki jamiyatda kambag'allikni qisqartirish, ish o'rinlari yaratish, energiya ta'minoti, oziq-ovqat xavfsizligi kabi real ehtiyojlar mavjud. Shuning uchun falsafiy jihatdan eng maqbul yondashuv mas'uliyatli antropotsentrizm va ekologik muvozanat sintezidir. Ya'ni inson ehtiyojlari tan olinadi, lekin ular biosfera imkoniyatlari va kelajak avlodlar huquqlari bilan cheklanadi.

O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotning falsafiy mazmuni milliy taraqqiyot modeli bilan chambarchas bog'liq. Mamlakatda sanoat modernizatsiyasi, energetika islohoti, qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirish, suv resurslarini tejash va hududiy rivojlanish bir vaqtning o'zida olib borilmoqda. PQ-436-son qarorda 2030-yilgacha issiqxona gazlari yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan 35 foizga qisqartirilishi, qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarish quvvatlari 15 GVtga oshirilishi, sanoatda energiya samaradorligi kamida 20 foizga oshirilishi, 1 million gektargacha maydonda suv tejovchi sug'orish texnologiyalari joriy qilinishi ko'zda tutilgan [2]. Bu maqsadlar falsafiy jihatdan shuni anglatadiki, iqtisodiy o'sish endilikda tabiat hisobiga emas, balki resurslardan oqilona foydalanish, innovatsiya, tejamkorlik va ekologik javobgarlik asosida qurilishi kerak.

Muhokama jarayonida yana bir masala — yashil iqtisodiyot va ijtimoiy ong o'rtasidagi bog'liqlik alohida ahamiyatga ega. Har qanday strategiya jamiyat tomonidan tushunilmasa, u rasmiy hujjat darajasida qolib ketishi mumkin. Yashil iqtisodiyotning real kuchga aylanishi uchun fuqarolarda ekologik tafakkur, tejamkorlik madaniyati, jamoaviy mas'uliyat, tabiatga ehtiyotkor munosabat va qonuniylik madaniyati shakllanishi zarur. Bu esa ta'lim tizimi, ommaviy axborot

vositalari, mahalla instituti, oliy ta'lim, ilmiy tadqiqotlar va fuqarolik jamiyatining o'zaro hamkorligini talab qiladi. Yashil iqtisodiyotning falsafiy poydevori shundaki, u insonni passiv iste'molchi sifatida emas, balki ekologik mas'uliyatli subyekt sifatida tarbiyalashni nazarda tutadi.

Yashil iqtisodiyotning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati shuningdek, "farovonlik" tushunchasining qayta talqin qilinishida namoyon bo'ladi. Farovonlik faqat daromad yoki moddiy ne'matlar ko'pligi emas. U sog'lom hayot muhiti, xavfsiz kelajak, ijtimoiy ishonch, ekologik barqarorlik, madaniy uyg'unlik va inson qadr-qimmatining ta'minlanishi bilan ham belgilanadi. Agar iqtisodiy o'sish ekologik xavflarni ko'paytirsas, u farovonlikni emas, balki yashirin xarajatlarni yaratadi. Shu sababli yashil iqtisodiyot haqiqiy farovonlikni "bugungi foyda" va "ertangi xavfsizlik" o'rtasidagi muvozanatda ko'radi.

Yashil iqtisodiyot va ekologik adolat munosabati ham muhokamaning muhim jihatlaridan biridir. Ekologik adolat resurslardan foydalanish, ekologik xavf va ekologik foydaning jamiyat qatlamlari o'rtasida adolatli taqsimlanishini anglatadi. Agar yashil iqtisodiyot faqat yirik shaharlar, sanoat markazlari yoki boy qatlamlar manfaatiga xizmat qilsa, u o'zining ijtimoiy mazmunini yo'qotadi. Aksincha, yashil iqtisodiyot qishloq hududlari, suv tanqisligidan aziyat chekayotgan jamoalar, ekologik xavfli hududlar, yoshlar va kelajak avlodlar manfaatini ham hisobga olganda adolatli taraqqiyot modeliga aylanadi. Shu ma'noda Orolbo'yi muammosi O'zbekiston uchun nafaqat ekologik, balki chuqur axloqiy-falsafiy masaladir. Chunki bu hududda tabiatdagi buzilishlar inson salomatligi, mehnat, migratsiya, madaniy xotira va ijtimoiy barqarorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Jahon banki hisobotida O'zbekistonning 2060-yilgacha uglerod neytralligiga erishish yo'li mamlakatning o'sish modeli, energiya xavfsizligi va xususiy sektor rivoji bilan bog'liq ekani ko'rsatiladi [6]. Bu yondashuv yashil iqtisodiyotning yana bir falsafiy jihatini ochadi: ekologik mas'uliyat iqtisodiy imkoniyatlarni cheklovchi omil emas, balki yangi rivojlanish sifatini yaratadigan omil bo'lishi mumkin. Qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, suv tejovchi texnologiyalar, ekologik innovatsiyalar, yashil moliya va sirkulyar iqtisodiyot yangi kasblar, yangi bozorlar va yangi ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantiradi. Biroq bu jarayon o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi; u ongli siyosat, ilmiy asoslangan boshqaruv, ta'lim va qadriyatlar transformatsiyasini talab qiladi.

Shu jihatdan yashil iqtisodiyot falsafasi insoniyatga ikki muhim saboq beradi. Birinchidan, tabiat bilan munosabatda hukmronlik emas, hamkorlik tamoyili ustuvor bo'lishi kerak. Ikkinchidan, taraqqiyot faqat tezlik va hajm bilan emas, balki oqibatlar, muvozanat va mas'uliyat bilan baholanishi zarur. Ushbu ikki saboq O'zbekistonning milliy taraqqiyot strategiyasi uchun ham muhimdir. Chunki mamlakatning uzoq muddatli rivojlanishi tabiiy resurslardan oqilona

foydalanish, energetik mustaqillik, ekologik xavfsizlik, ijtimoiy adolat va inson kapitali sifatiga bevosita bog'liq.

Xulosa. Yashil iqtisodiyot asoslarini shakllantirishning falsafiy tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur jarayon iqtisodiyotni ekologik talablar asosida modernizatsiya qilish bilangina cheklanmaydi. U inson va tabiat munosabatlarini tubdan qayta anglash, taraqqiyot mezonlarini qayta baholash, qadriyatlar tizimini ekologik mas'uliyat asosida yangilash va kelajak avlodlar oldidagi axloqiy burchni institutsional shaklga keltirish jarayonidir. Yashil iqtisodiyotning falsafiy mohiyati tabiatni tashqi resurs sifatida emas, balki inson mavjudligi, jamiyat barqarorligi va madaniy taraqqiyotning zaruriy sharti sifatida tushunishda namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, yashil iqtisodiyotning barqaror shakllanishi uchun uch asosiy omil uyg'unlashishi lozim: birinchisi — ontologik anglash, ya'ni insoniyatning biosfera bilan uzviy bog'liqligini e'tirof etish; ikkinchisi — aksiologik yangilanish, ya'ni foyda va o'sish qadriyatlarini adolat, mas'uliyat, ekologik xavfsizlik va me'yor bilan muvozanatlashtirish; uchinchisi — institutsional-amaliy mexanizm, ya'ni mazkur qadriyatlarni strategiya, qonunchilik, ta'lim, innovatsiya, moliya va jamoatchilik ishtiroki orqali hayotga tatbiq etish. Ushbu uch daraja bir-birini to'ldirgandagina yashil iqtisodiyot real ijtimoiy-falsafiy mazmun kasb etadi.

O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotga o'tish strategik zaruratdir. Mamlakatning energiya va resurslardan foydalanish intensivligi, suv tanqisligi, iqlim xatarlari, Orolbo'yi ekologik muammosi va sanoat modernizatsiyasi ehtiyoji yashil iqtisodiyotni milliy rivojlanishning muhim yo'nalishiga aylantirmoqda. Biroq bu jarayonning muvaffaqiyati faqat texnologik yangilanishga emas, balki ekologik tafakkur, ijtimoiy mas'uliyat, ta'lim, qadriyatlar va boshqaruv madaniyatiga ham bog'liq. Shuning uchun yashil iqtisodiyot asoslarini shakllantirishda falsafiy yondashuv nazariy bezak emas, balki amaliy taraqqiyotning ma'naviy-intellektual shartidir.

Umuman olganda, yashil iqtisodiyot insoniyatni "tabiat ustidan hukmronlik" paradigmasidan "tabiat bilan mas'uliyatli hamkorlik" paradigmasiga olib o'tuvchi konseptual ko'prikdir. Uning falsafiy ahamiyati shundaki, u insonni nafaqat ishlab chiqaruvchi va iste'molchi, balki kelajak uchun javobgar axloqiy subyekt sifatida qayta kashf etadi. Shu bois yashil iqtisodiyot XXI asrda nafaqat iqtisodiy siyosat, balki yangi ekologik sivilizatsiya, yangi ijtimoiy ong va yangi taraqqiyot madaniyatining asosiy falsafiy mezonlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Список использованной литературы:

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori. "2019-2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida".

[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son qarori. “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining ‘yashil’ iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.

[3] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. “O‘zbekiston -2030’ strategiyasi to‘g‘risida”.

[4] United Nations Environment Programme. “Green Economy”.

[5] OECD. Towards Green Growth. Paris: OECD Publishing, 2011.

[6] World Bank. Uzbekistan Country Climate and Development Report. Washington, DC: World Bank, 2023.

[7] United Nations Development Programme Uzbekistan. “Strategic and priority directions for Uzbekistan’s transition to green economy”.

[8] Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. Москва: Айрис-пресс, 2004.

[9] Jonas H. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. Chicago: University of Chicago Press, 1984.

[10] Leopold A. A Sand County Almanac. Oxford: Oxford University Press, 1949.

[11] Naess A. “The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary”. Inquiry, 1973, Vol. 16, pp. 95–100.

[12] United Nations Development Programme. Sustainable Development Goals.

[13] Sen A. Development as Freedom. New York: Alfred A. Knopf, 1999.

[14] Медоуз Д., Медоуз Д., Рэндерс Й., Беренс У. Пределы роста. Москва: Изд-во МГУ, 1991.

[15] Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.